

TO'LIQSIZ GAPLARNING NUTQDA FAOLLASHUVI

Aminboyev Sanjar Adilbek o'g'li

Urganch RANCH texnologiya universiteti

Lingvistika (ingliz tili) 2-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20376605>

ARTICLE INFO

Received: 20th May 2026

Accepted: 21st May 2026

Published: 25th May 2026

KEYWORDS

to'liqsiz gap, nutq, sintaksis, kommunikativ birlik, dialogik nutq, ellipsis, pragmatika, ekspressivlik, nutq iqtisodiyliqi, til birliklari.

ABSTRACT

Ushbu maqolada to'liqsiz gaplarning til va nutq tizimidagi o'rni, ularning kommunikativ vazifalari hamda zamonaviy nutqda faollashuv jarayonlari tahlil qilinadi. To'liqsiz gaplarning dialogik nutq, badiiy uslub, ommaviy axborot vositalari va internet kommunikatsiyasidagi qo'llanish xususiyatlari yoritiladi.

Kirish. Til jamiyatdagi asosiy kommunikativ vosita bo'lib, insonlar o'rtasidagi fikr almashuv jarayonida turli sintaktik birliklardan foydalaniladi. Ana shunday birliklardan biri to'liqsiz gaplardir. To'liqsiz gaplar grammatik jihatdan barcha bo'laklari mavjud bo'lmasa-da, mazmun va kontekst orqali to'liq anglashiladigan gaplardir. Ular ayniqsa og'zaki nutqda keng qo'llanib, fikrni ixcham, tez va ta'sirchan ifodalash imkonini beradi.

Bugungi globallashuv va axborot almashinuvi tezlashgan davrda nutqning iqtisodiy va ekspressiv shakllariga ehtiyoj ortmoqda. Shu sababli to'liqsiz gaplarning kommunikativ jarayondagi faolligi ham sezilarli darajada kuchaydi. Ijtimoiy tarmoqlar, ommaviy axborot vositalari va kundalik suhbatlarda ushbu sintaktik birliklar faol qo'llanmoqda.

Adabiyotlar sharhi. To'liqsiz gaplar masalasi o'zbek va jahon tilshunosligida turli olimlar tomonidan tadqiq qilingan. O'zbek tilshunosligida A. G'ulomov, M. Asqarova, N. Mahmudov, Sh. Rahmatullayev kabi olimlar sintaktik birliklarning kommunikativ xususiyatlarini o'rganishda to'liqsiz gaplarga alohida e'tibor qaratganlar.

A. G'ulomov to'liqsiz gaplarni nutq jarayonidagi tejamkorlik vositasi sifatida baholab, ularning kontekst bilan chambarchas bog'liqligini ta'kidlaydi. M. Asqarova esa dialogik nutqda to'liqsiz gaplarning faol ishlatilishini inson tafakkurining tezkorligi bilan izohlaydi. Ularning tadqiqotlarida to'liqsiz gaplarning mazmunni qisqa, ammo ta'sirchan yetkazishdagi o'rni ko'rsatib berilgan.

Zamonaviy pragmatik tilshunoslikda esa to'liqsiz gaplar kommunikativ niyatni ifodalovchi vosita sifatida talqin qilinmoqda. Ayniqsa internet tilida qisqartirilgan va tushirib qoldirilgan birliklarning faol ishlatilishi ushbu masalaning dolzarbligini oshirmoqda.

Muhokama va natijalar. To'liqsiz gaplar nutqda asosan suhbat jarayonida faol qo'llanadi. Chunki suhbatdoshlar o'rtasida umumiy vaziyat va kontekst mavjud bo'lgani uchun ayrim bo'laklarni tushirib qoldirish mazmunga salbiy ta'sir ko'rsatmaydi.

Masalan:

Bugun kutubxonaga borasanmi?

Boraman.

Ikkinchi gapda ega tushirib qoldirilgan bo'lsa-da, mazmun aniq anglashiladi. Bu esa nutqni ixchamlashtiradi va ortiqcha takrorning oldini oladi.

To'liqsiz gaplarning faollashuvi bir necha omillar bilan izohlanadi:

1. Nutq iqtisodiyliqi. Inson nutqda imkon qadar kam vosita bilan ko'proq ma'no ifodalashga intiladi. To'liqsiz gaplar aynan shu vazifani bajaradi.

Masalan:

Choy ichasizmi?

Yo'q, rahmat.

Bu yerda "ichmayman" kesimi tushirilgan.

2. Ekspressivlikni kuchaytirish. Badiiy matnlarda to'liqsiz gaplar qahramon ruhiy holatini ifodalashda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Masalan:

"Qorong'i tun. Hech kim yo'q. Sukut..."

Ushbu birliklar tasvirning ta'sirchanligini oshiradi.

3. Dialogik nutqning tabiiyligi. Og'zaki nutqda kishilar ko'pincha to'liq grammatik qurilmalarni emas, balki qisqa va tezkor shakllarni qo'llaydilar. Bu esa tabiiy kommunikatsiyani yuzaga keltiradi.

4. Internet va media tilining ta'siri. Ijtimoiy tarmoqlarda qisqa shakldagi ifodalar keng tarqalgan:

"Bugun dars? Yo'q."

"Kelasanmi? Balki."

Bu holat zamonaviy kommunikatsiyada to'liqsiz gaplarning yanada faollashganini ko'rsatadi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, to'liqsiz gaplar faqat grammatik hodisa emas, balki kommunikativ va pragmatik vosita hamdir. Ular nutqning tabiiyligi, ta'sirchanligi va ixchamligini ta'minlaydi. **Xulosa.** To'liqsiz gaplar zamonaviy nutqning muhim sintaktik birliklaridan biri hisoblanadi. Ular ayniqsa dialogik nutq, badiiy uslub va internet kommunikatsiyasida faol qo'llanadi. Nutq iqtisodiyliqi, ekspressivlik va kommunikativ qulaylik to'liqsiz gaplarning keng tarqalishiga sabab bo'lmoqda.

Shuningdek, ushbu birliklar inson tafakkuri va nutq jarayonining tabiiyligini aks ettiradi. Til taraqqiyoti davomida to'liqsiz gaplarning funksional imkoniyatlari yanada kengayib borishi kuzatiladi. Shu bois ularni sintaktik va pragmatik jihatdan chuqur tadqiq etish muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. G'ulomov A. *O'zbek tilida gap.* – Toshkent: Fan, 1958.
2. Asqarova M. *Hozirgi o'zbek adabiy tili sintaksisi.* – Toshkent: O'qituvchi, 1980.
3. Mahmudov N. *Til va nutq.* – Toshkent: Ma'naviyat, 2004.
4. Rahmatullayev Sh. *Hozirgi o'zbek adabiy tili.* – Toshkent: Universitet, 2006.
5. Vinogradov V. *Russkiy yazik. Grammaticheskoe uchenie o slove.* – Moskva, 1972.
6. Shaxmatov A. *Sintaksis russkogo yazika.* – Moskva, 1941.
7. Sayfullayeva R. *Hozirgi o'zbek tilining sintaktik qurilishi.* – Toshkent, 2009.
8. Nurmonov A. *Lingvistik tadqiqot metodologiyasi.* – Toshkent: Akademnashr, 2011.